

ANTONIO GRAMSCI

Notities uit de gevangenis

Selectie, vertaling & voorwoord

ARTHUR WESTSTEIJN

BOOM

KLEINE KLASSIEKEN

VOORWOORD

De monsters van Antonio Gramsci

ARTHUR WESTSTEIJN

Antonio Gramsci was er heilig van overtuigd: wat hij schreef zou ‘voor de eeuwigheid’ zijn. Hij zat weliswaar als politiek gevangene achter slot en grendel in een uithoek van Italië, en het fascistisch regime was er nadrukkelijk op uit geweest hem voor lange tijd het zwijgen op te leggen — maar dat was buiten Gramsci zelf gerekend. Eind dertig was hij, hij had al een actief leven achter de rug van schrijven, discussiëren, politiek bedrijven, nog meer schrijven, en hij voorzag dat hij niet veel langer meer te leven zou hebben, met zijn altijd al kwakkelende gezondheid in die koude, kille cel. En dus greep hij vol geestdrift naar de pen, om zijn gedachten te ordenen, maar vooral ook om zijn kennis op papier te zetten voor later, voor het nageslacht. Het resultaat, na een paar jaar schrijven in de gevangenis: drieëndertig notitieboekjes vol gepend met aantekeningen, in totaal duizenden pagina’s over filosofie, politiek, geschiedenis, cultuur, literatuur. De *Quaderni del carcere* zou de reeks notitieboekjes gaan heten, *Prison Notebooks* in de Engelse vertaling. En ook al schreef Gramsci zich zo’n beetje het graf in, zijn verwachting kwam uit na zijn vroegtijdige dood: de notities die hij maakte in de fascistische gevangenis bleken voor de eeuwigheid.

Nu, een eeuw later, klinkt Gramsci’s naam namelijk overal. Elke week verschijnt er wel een column, analyse of podcast waarin Gramsci wordt aangehaald, niet alleen in Italië maar wereldwijd. De klaarlijkkelijke aantrekkingskracht die van

Gramsci uitgaat is niet zo opmerkelijk in een tijdvak dat zoveel overeenkomsten lijkt te hebben met de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw. Een ineenstortende liberale orde, verschuivende geopolitieke machtspanelen, de opkomst van autoritaire leiders — en ja, regelrecht fascisme: in veel opzichten kunnen we allerlei hedendaagse ontwikkelingen weerspiegeld zien in de tijd waarin Gramsci leefde en waarover hij schreef. En dus wordt Gramsci steeds weer aangehaald, bijna altijd met één treffend citaat: ‘De oude wereld sterft, en de nieuwe wereld worstelt om geboren te worden; nu is de tijd van monsters.’

Mooi citaat, maar het behoeft wel een kanttekening, want dit zijn niet de woorden van Gramsci zelf. Het betreft een verbastering die op het conto is te schrijven van een nogal creatieve Franse vertaler, die Gramsci’s Italiaanse tekst een wel heel vrije interpretatie gaf. De beroemde hedendaagse popfilosoof Slavoj Žižek ging vervolgens met die Franse vertaling aan de haal en maakte er een Engelse versie van die hij prominent gebruikte in veel van zijn publicaties, voor het eerst ten tijde van de economische crisis rond 2010. En zo raakte Gramsci wijd en zijd bekend, zij het niet met zijn eigen woorden. ‘Nu is de tijd van monsters’ groeide uit tot een slogan die overal terugkomt, op sociale media, als graffiti, op T-shirts. Gramsci’s oorspronkelijke tekst luidt echter anders. Minder pakkend misschien, maar niet minder veelzeggend. Gramsci schreef: ‘De crisis bestaat precies uit het feit dat het oude sterft en het nieuwe niet geboren kan worden: een interregnum waarin zich de meest uiteenlopende ziekelijke verschijnselen voordoen.’

Machtscrisis en machtsstrijd

Wat bedoelde Gramsci daarmee? De crisis die Gramsci in zijn tijd ervoer was in de eerste plaats een machtscrisis. Lange tijd had de heersende liberale bovenklasse zich een leidende

Notities uit de gevangenis

INTERREGNUM

Als de dominante klasse niet meer op instemming kan rekenen en dus niet meer 'leidinggeeft' maar enkel 'domineert' door louter dwang uit te oefenen, dan betekent dat precies dat de grote massa's zich hebben losgemaakt van de traditionele ideologieën, niet meer geloven wat ze eerst geloofden, enzovoort. De crisis bestaat precies uit het feit dat het oude sterft en het nieuwe niet geboren kan worden: een interregnum waarin zich de meest uiteenlopende ziekelijke verschijnselen voordoen. (Notitieboek 3, §34)

STELLINGENOORLOG

De stellingenoorlog vereist enorme offers van oneindige bevolkingsmassa's; daarom is een ongekeerde concentratie van hegemonie noodzakelijk en dus een vorm van regeren die meer 'interventionistisch' is, die openlijker het offensief kiest tegen tegenstanders en die interne ontbinding voortdurend 'onmogelijk' maakt: controles van allerlei aard (politiek, bestuurlijk, enzovoort), versterking van de 'posities' van de hegemonie van de dominerende groep, enzovoort. Dit alles laat zien dat er een eindfase is bereikt van de politiek-historische situatie, want in de politiek is de 'stellingenoorlog', eenmaal gewonnen, voorgoed beslist. In de politiek houdt de bewegingsoorlog namelijk stand zolang het gaat om het innemen van posities die niet doorslaggevend zijn en waarvoor dus niet alle hulpmiddelen van de hegemonie en van de staat worden gemobiliseerd. Maar wanneer deze posities om de een of andere reden hun waarde hebben verloren en alleen de doorslaggevende nog belang hebben, dan begint de belegeringsoorlog. Die is gecompromeerd en moeilijk, en daarin worden uitzonderlijke kwaliteiten gevraagd wat betreft uithoudingsvermo-

gen en inventiviteit. In de politiek is het beleg, ondanks alle schijn, wederzijds, en alleen al het feit dat degene die domineert moet pronken met alle eigen hulpbronnen, toont welke berekening hij maakt van de tegenstander. (Notitieboek 6, §138)

CHARLATANS

Intellectuelen moeten geregeerd zijn en niet geregeerd worden, opbouwers van ideologieën om over anderen te regeren, en geen charlatans die zich laten bijten en vergiftigen door hun eigen adders. (Notitieboek 10, §1)

FILOSOFIE

De meerderheid van de mensen is filosoof. Ze handelen namelijk praktisch en in hun praktisch handelen (in de richtlijnen van hun gedrag) ligt een wereldbeschouwing besloten, een filosofie. Wat men doorgaans de geschiedenis van de filosofie noemt, namelijk de geschiedenis van de filosofie van filosofen, is de geschiedenis van de pogingen en ideologische initiatieven van een bepaalde klasse van personen om de op elk bepaald moment bestaande wereldvisies te veranderen, verbeteren en perfectioneren, en dus de daarmee samenhangende gedragsnormen aan te passen, oftewel het praktisch handelen in zijn geheel te veranderen. (Notitieboek 10, §17)

GESCHIEDENIS

De filosofie van een tijdperk is niet de filosofie van de een of andere filosoof, van de een of andere groep intellectuelen, van het een of andere grote gedeelte van de volksmassa's: het is